

دانشگاه قم

دانشکده: الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی گرایش فقه خانواده

عنوان:

محرمیت‌های ناشی از باروری‌های پزشکی

از منظر فقه خانواده و حقوق موضوعه ایران

استاد راهنما:

دکتر علیرضا ابراهیمی

نگارنده:

نرگس شهریار پور

مهر ۱۳۹۶

چکیده

بشر در عصر حاضر با پیشرفت گسترده بویژه در زمینه پزشکی روبه رو شد. رشد علم پزشکی درمان ناباروری و طرح شیوه‌های از باروری‌های مصنوعی در خارج و داخل رحم، سبب بروز منازعاتی میان علما و حقوقدانان در مورد جواز یا عدم جواز این روش‌ها شده است. این امر فقها و حقوق دانان را واداشته تا مسائلی که پیرامون منشأ تشکیل دهنده جنین و حقوق مرتبط با وی است از جمله ارث، نفقه، ولایت، حضانت، نکاح و محرمیت و... را تبیین نمایند. این پژوهش مسأله محرمیت‌های ناشی از باروری‌های پزشکی را از جهت فقهی و حقوقی بررسی می‌کند. در همه روش‌های باروری پزشکی از نظر علم بیولوژیک پدر و مادر واقعی کودک ناشی از این روش‌ها، صاحبان نطفه محسوب می‌گردد. همینطور در مباحث فقهی، اکثر علما امامیه در مورد پدر واقعی کودک اختلافی ندارند آن‌ها معتقد هستند پدر واقعی کودک، صاحب اسپرم تلقی می‌گردد اما نسب کودک ناشی از باروری‌های پزشکی با زن مورد اختلاف قرار گرفت. با توجه به رواج استفاده از این روش‌ها، ضروری است این موضوع از منظر فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار گیرد تا احکام مرتبط با آن استنباط و استخراج گردد. تحقیق حاضر با روش توصیفی-تحلیلی صورت گرفته و با توجه به بررسی‌های انجام شده از آرای فقها و حقوقدانان، به نظر می‌رسد از بین نظرهای مخالف در مورد نسب کودک با زن نظریه دو مادری توجیه پذیر تر است؛ به این صورت است که زن صاحب تخمک مادر واقعی و زن صاحب رحم مادر رضاعی این کودکان محسوب می‌گردد بنابراین این رابطه محرمیت بین کودک با مادران و همسران آن‌ها برقرار و ازدواج با آن‌ها، حرام مؤبد است. حرام مؤبد است از میان فقها ناصر مکارم شیرازی قائل به این نظریه هستند و سیستمی و فاضل لنکرانی به محرمیت بین آنها معتقد می‌باشند.

واژگان کلیدی: محرمیت، باروری‌های پزشکی، فقه خانواده و حقوق موضوعه ایران.

فهرست مطالب

۱. مقدمه ۱
۲. بیان مسئله ۴
۳. اهمیت و ضرورت ۶
۴. اهداف پژوهش ۶
۵. سؤالات پژوهش ۶
۶. فرضیه‌ها ۷
۷. پیشینه پژوهش ۷
۸. روش تحقیق و گردآوری ۸
۹. جنبه‌های جدید بودن و نوآوری طرح ۸

فصل اول مفاهیم و کلیات. Error! Bookmark not defined.

- ۱-۱-۱. حریمت ۹
- ۱-۱-۱-۱. معنای لغوی حریمت ۹
- ۱-۱-۱-۲. معنای اصطلاحی حریمت ۹
- ۱-۱-۱-۳. انواع حریمت ۱۰
- ۱-۱-۲. تلقیح مصنوعی ۱۱
- ۱-۲-۱-۱. تعریف لغوی تلقیح مصنوعی ۱۱
- ۱-۲-۱-۲. معنای اصطلاحی تلقیح مصنوعی ۱۲
- ۱-۱-۳. فقه ۱۳
- ۱-۳-۱-۱. تعریف لغوی فقه ۱۳

- ۱-۳-۲. تعریف اصطلاحی فقه..... ۱۵
- ۱-۳-۳. خانواده و فقه خانواده..... ۱۶
- ۱-۴-۴. امامیه..... ۱۶
- ۱-۴-۱. معنای لغوی امامیه..... ۱۷
- ۱-۴-۲. معنای اصطلاحی امامیه..... ۱۷
- ۱-۵-۵. حقوق..... ۱۸
- ۱-۵-۱. تعریف لغوی حقوق..... ۱۸
- ۱-۵-۲. تعریف اصطلاحی حقوق..... ۱۹
- ۱-۵-۳. حقوق موضوعه..... ۲۰
- ۱-۲-۱. تاریخچه فقهی و حقوقی و پزشکی باروری‌های پزشکی..... ۲۰
- ۱-۲-۱. پیشینه فقهی..... ۲۰
- ۱-۲-۲. پیشینه حقوقی..... ۲۲
- ۱-۲-۳. پیشینه پزشکی..... ۲۵
- ۱-۲-۲. تعریف نازایی، علل نازایی و درمان نازایی زن و مرد..... ۲۷
- ۱-۲-۲-۱. تعریف نازایی..... ۲۸
- ۱-۲-۲-۲. علل نازایی..... ۲۸
- ۱-۲-۲-۳. درمان نازایی زن و مرد..... ۳۰
- ۱-۲-۳. انواع روش‌های کمک باروری (ART)..... ۳۱
- ۱-۳-۲-۱. تلقیح اسپرم به داخل رحم (IU I)..... ۳۱
- ۱-۳-۲-۲. لقاح خارج رحمی (IVF)..... ۳۲
- ۱-۳-۲-۳. تزریق اسپرم و تخمک به داخل لوله رحمی (GIFT)..... ۳۳

- ۳۳.....۴-۳-۲-۱. انتقال زیگوت به داخل لوله رحمی (ZIFT)
- ۳۳.....۵-۳-۲-۱. روش تزریق اسپرم به داخل سیتوپلاسم تخمک (ICSI)
- ۳۴.....۴-۲-۱. تقسیم بر اساس موضوعات قابل تطبیق بر ملاک‌های فقهی و روایی
- ۳۴.....۱-۴-۲-۱. ترکیب اسپرم و تخمک زوجین
- ۳۵.....۲-۴-۲-۱. ترکیب گامت یا زیگوت غیر زوجین
- ۳۵.....۵-۲-۱. رابطه فقه با علم طب (پزشکی)
- ۳۸.....۱-۱-۲. محارم نسبی
- ۴۲.....۲-۱-۲. محارم رضاعی
- ۴۳.....۱-۲-۱-۲. دلایل نشر حرمت رضاع
- ۴۴.....۱-۲-۱-۲. شرایط رضاع
- ۵۷.....۳-۲-۱. مصاهره (محارم سببی)
- ۵۹.....۲-۲. تلقیح مصنوعی
- ۶۰.....۱-۲-۲. تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر
- ۶۴.....۲-۱-۲. حرمت تلقیح با اسپرم شوهر و ادله آن
- ۶۷.....۲-۲-۲. تلقیح مصنوعی با اسپرم بیگانه
- ۶۷.....۱-۲-۲-۲. جواز تلقیح با اسپرم بیگانه و ادله آن
- ۶۹.....۲-۲-۲. حرمت تلقیح با اسپرم بیگانه و ادله آن
- ۸۹.....۳-۲-۲-۲. رابطه کودک با صاحب اسپرم بیگانه
- ۹۶.....۳-۲-۲. اشکال مختلف مادر جانشین
- ۹۷.....۱-۳-۲-۲. تخمک اهدایی
- ۹۹.....۲-۳-۲-۲. رحم جانشین (رحم اجاره‌ای)

فصل سوم بررسی حقوقی.....	۱۱۸
۳-۱-۱. قانون مدنی.....	۱۱۸
۳-۱-۲. قانون مجازات اسلامی.....	۱۲۳
۳-۲-۱. قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور.....	۱۳۰
۳-۲-۲. آیین نامه‌های نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور.....	۱۳۱
۳-۳-۱. آثار تلقیح با اسپرم شوهر.....	۱۳۶
۳-۳-۱-۱. آثار غیر مالی ناشی از تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر.....	۱۳۷
۳-۳-۱-۲. آثار مالی ناشی از تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر.....	۱۴۰
۳-۳-۲. آثار تلقیح با اسپرم بیگانه.....	۱۴۴
۳-۳-۱-۳. آثار غیر مالی ناشی از تلقیح با اسپرم بیگانه.....	۱۴۵
۳-۳-۲-۲. آثار مالی ناشی از باروری پزشکی با اسپرم بیگانه.....	۱۴۷
۳-۴. رحم جانشین (مادر جانشین).....	۱۴۸
۳-۴-۱. آثار غیر مالی ناشی از جانشینی در بارداری مصنوعی.....	۱۵۱
۳-۴-۲. آثار مالی ناشی از جانشینی در باروری مصنوعی.....	۱۵۳
نتیجه گیری:.....	۱۵۷
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۶۱

۱. مقدمه

پیشرفت علم و تکنولوژی در جهان امروز موجب گشته برای بسیاری از اموری که در گذشته به نوعی معضل محسوب می‌شدند، پاسخ در خور و شایسته‌ای یافت شود. این امر در دانش پزشکی از اهمیت بیشتری برخوردار است چرا که رشد و توسعه علم پزشکی از سویی موجب درمان بسیاری از بیماری‌های لاعلاج و یا صعب‌العلاج گشته و از سوی دیگر با کشف روش‌های درمانی نوین سؤالات جدیدی را مطرح نموده است.

یکی از مهم‌ترین نتایج توسعه دانش پزشکی در قرن حاضر کشف راه‌های درمان ناباروری و کمک به زوج‌هایی است که در آرزوی در آغوش گرفتن فرزند خویش بسر می‌برند. امروزه بسیاری از بیماری‌های مربوط به نازایی با درمان دارویی مداوم می‌گردد اما همچنان تعداد دیگری از بیماری‌ها به درمان دارویی پاسخ لازم را نمی‌دهند.

پزشکان در عصر حاضر برای این گونه از امراض نیز راه‌هایی یافته‌اند اما با توجه به نوع درمان پیشنهادی، این نوع از مداوای ناباروری با مسائل حقوقی، فقهی و اخلاقی در هم آمیخته است و دیگر به عرصه دانش پزشکی محدود نمی‌گردد.

اهمیت درمان ناباروری و حفظ کیان خانواده موجب گشته است بسیاری از علما و فقهای ادیان ابراهیمی از جمله روحانیون اسلامی و مسیحی پیرامون درستی یا رد این نوع درمان‌ها فتوا داده و به پیروان خویش جهت انتخاب درمان مناسب از دیدگاه مذهب موردنظر یاری رسانند.

با توجه به ماهیت برخی درمان‌های ناباروری، گاهی روش پیشنهادی پزشکان با مخالفت علمای مذاهب روبه‌رو شده است. از جمله درمان‌های پزشکی بحث‌انگیز در زمینه ناباروری، لقاح مصنوعی و یا باروری به شیوه آزمایشگاهی است، تلقیح مصنوعی یا باروری پزشکی یکی از روش‌های متداول پیشگیری از ناباروری در جهان است که به سبب شیوه انجام آن، موجب بروز سر و صدا و جلب توجه و شکل‌گیری مباحث فراوانی پیرامون این مورد، در میان علمای اسلامی گشته است.

از جمله علمای فعال در زمینه بررسی مسائل مطرح شده و به روز رسانی دین جهت رفع این نوع معضلات، فقهای امامیه در جهان اسلام هستند. فقه امامیه و علمای آن به دلیل برخوردای از قدرت اجتهاد در ارائه فتوا و به دنبال تعیین قواعد فقهی جدید بسیار پویا هستند. باید توجه داشت لقاح مصنوعی تنها از منظر پزشکی و فقهی مسأله ساز نیست بلکه از دید حقوقی در مورد با تکالیف حقوقی از جمله محرمیت، نفقه، حضانت، ارث و... نیز علاوه بر فقها، مورد توجه حقوقدانان نیز واقع شده است. بدین جهت فقها و حقوق دانان تلاش نموده‌اند مستقلاً تعریفی از این نوع درمان، احکام و قوانین مربوط به آن ارائه دهند که در تقسیم بندی از منظر حقوقی و فقهی روش‌های باروری پزشکی بی تأثیر نبوده و موجب تنوع در نظرات پیرامون درمان‌های ناباروری گشته است.

نگارش این پژوهش از این منظر ضروری است که از سویی درمان ناباروری بوسیله ابزار پزشکی، تبدیل به یکی از ضروریات رایج جوامع در عصر حاضر گشته و از سوی دیگر این معضل پزشکی نیاز به ارائه قواعد فقهی و تدوین مبانی حقوقی نوین در زمینه مذکور دارد. بنابراین لازم است پژوهشگران و محققین علوم اسلامی زمینه لازم جهت بررسی موضوع محرمیت ناشی از باروری پزشکی را از منظر فقه خانواده و حقوق موضوعه ایران فراهم آورند.

هدف کلی و اصلی از این پژوهش، آشنایی با نظر فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران در مورد با محرمیت‌های ناشی از باروری پزشکی به منظور انجام صحیح احکام شرعی مرتبط با این مورد است.

متأسفانه در این زمینه تحقیق و پژوهشی مستقل صورت نگرفته است اما در بین آثار و پژوهش‌هایی که در مباحث مرتبط با این موضوع صورت گرفته، می‌توان مطالبی از محتوای آن‌ها همخوان با موضوع این پژوهش پیدا کرد.

جهان در حال حاضر با تغییرات سریع در تمام عرصه‌ها از جمله حوزه پزشکی مواجه است. سرعت

تولید دانش در کنار پیشرفت تکنولوژی و کانال‌های خبری گسترده که دنیای کنونی را به نوعی دهکده جهانی ارتباطات تبدیل نموده، موجب گشته آخرین اخبار درمان بیماری‌ها از جمله جدیدترین روش‌های درمان ناباروری در اختیار همگان از جمله هم وطنان قرار گیرد و سبب پدید آمدن امید و آرزوی درمان در زوج‌های ناباروری گردد. بنابراین ضروری است روحانیون ما با مسائل روز دنیا آشنا باشند.

حضور فعال روحانیون در تمام میادین جامعه پس از انقلاب اسلامی و اهمیت موضوع بحث حاضر، حوزویان را بر آن داشت مقالات مستقلی در این زمینه به رشته تحریر در آورند. هر چند در کمال تأسف کتاب مستقلی که جامع همه مباحث مربوط به شناخت موضوع و دیدگاه‌های مرتبط با باروری‌های پزشکی باشد به نگارش در نیامده است.

البته در این مورد اولین بار در سال ۱۳۴۵ مهدی شهیدی مقاله‌ای تحت عنوان "تلقیح مصنوعی انسان" به چاپ رساند و پس از ایشان، در سال ۱۳۴۹ اسدالله امامی کتابی با موضوع "نسب ناشی از لقاح مصنوعی" را با دیدگاه تطبیقی در فقه و حقوق فرانسه و ایران مطرح کرده است. بالأخره در سال ۱۳۶۸ با شروع به کار اولین مرکز باروری و ناباروری در یزد و شیوع تدریجی کاربرد این روش در مرکز نام برده، اساتید بنام دیگری در باب این موضوع، مبادرت به انجام پژوهش‌هایی نموده و نتایج مباحث موردنظر را در قالب تحقیق و مقاله منتشر نموده اند.

در سال ۱۳۷۷، بعد از تشکیل پژوهشکده بیولوژی و بیوتکنولوژی تولیدمثل (BIB)، وابسته به جهاد دانشگاهی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، فعالیت‌های پژوهشی مربوط به باروری و ناباروری و نیز مباحث فقهی و حقوقی پیرامون آن به جهت زمینه سازی برای تدوین قانون مناسب آغاز شد.

در این راستا اولین همایش وضعیت فقهی و حقوقی "انتقال جنین" برگزار گردید و در نتیجه از مجموع مقالات ارسال شده به همایش، مجموعه‌ای تحت عنوان "روش‌های نوین تولیدمثل انسانی

از دیدگاه فقه و حقوق" در سال ۱۳۸۰ به رشته تحریر در آمد؛ همزمان با تدوین این کتاب، پایان نامه‌ای به نام "باروری" تألیف شد.

در سال ۱۳۷۹ طرحی باعنوان "نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور" در پنجم ماده تنظیم شد که بعد از امضای ۱۱۱ نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی، در جلسه هیجدهم مهر سال ۱۳۸۰ کلیات آن و در شهریور سال ۱۳۸۱ جزئیات آن از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت اما شورای محترم نگهبان به جهت مغایرت طرح موردنظر با شرع مقدس اسلام آن را رد نمود. در نهایت مجلس در سال ۱۳۸۲ در یک جلسه علنی که در مجلس شورای اسلامی برگزار شد، قانونی مبنی بر نحوه اهدای جنین تصویب شده است.

در این پژوهش پیش رو تلاش شده است با توجه به منابعی که در این مورد وجود داشته است، باب محرمیت‌های ناشی از باروری‌های پزشکی در فقه خانواده و حقوق موضوعه ایران موردبررسی قرار دهد و احکام و تکالیف فقهی و حقوقی آن در یک مجموعه جمع آوری گردد تا راه گشای افراد درگیر این موضوع باشد بنابراین این پژوهش در سه فصل به این مسائل پرداخته است. در فصل اول کلیات موضوع شامل کلید واژه اصلی و شرح آن‌ها، در فصل دوم مبانی فقهی محرمیت و در فصل سوم مبانی حقوقی به شیوه تحلیلی - توصیفی بیان شده و در پایان نتایج به دست آمده پیرامون بحث مذکور نگاشته شده است.

امید است با انجام پژوهش‌های دانشگاهی در این مباحث، مسیر تازه‌ای برای افراد درگیر با چنین بیماری‌هایی گشوده و مرجع کاملی از قواعد و احکام فقهی و حقوقی در دسترس سایر محققین و حقوقدانان قرار گیرد.

۲. بیان مسئله

تلقیح مصنوعی یا باروری پزشکی یکی از روش‌های متداول پیشگیری از ناباوری در

جهان به ویژه جهان اسلام مطرح گردیده است. فقها و حقوق دانان هم به طور مستقل تعریفی از آن ارائه داده‌اند که در تنوع و اقسام روش‌های باروری پزشکی بی تأثیر نبوده است.، نازایی از نظر اصطلاحی به حالت «عدم توانایی در حاملگی» گفته می‌شود به عبارتی «یعنی بعد از گذشت یک سال از با هم بودن زوجین و داشتن تعداد کافی نزدیکی فعال و بدون استفاده از وسایل پیشگیری از بارداری، حاملگی رخ نداده باشد»^۱. متأسفانه نازایی و ناباروری تبدیل به معضل بزرگی شده که بیش از یک و نیم میلیون از زوجها در کشور ایران را شامل می‌گردد.

بنابراین نظر به اهمیت این موضوع، پزشکان برای رفع ناباروری شیوه‌های درمانی مختلفی را ارائه می‌دهند. با مراجعه زوج نابارور به مراکز درمان نازایی، پزشکان برای توانمند سازی زوجین جهت تولیدمثل، پیشنهادات درمانی متعدد اعم از استفاده از دارو و یا به کمک ابزار پزشکی به ایشان ارائه می‌دهند. تعدد و تمایز این روش‌ها باعث شده که نتوان تعریف جامعی از این معضل (نازایی و شیوه درمانی آن) ارائه داد. با این حال به طور کلی روش‌های باروری به کمک ابزار پزشکی را لقاح مصنوعی می‌نامند که خود آن به چند روش تقسیم می‌شود. روش‌های مذکور عبارت‌اند از:

۱. تلقیح اسپرم به داخل رحم (IUI)

۲. لقاح خارج رحمی (IVF)

۳. تزریق اسپرم و تخمک به داخل لوله رحمی (GIFT)

۴. انتقال زیگوت به داخل لوله رحمی (ZIFT)

با توجه به مطالب بیان شده در سطور گذشته، می‌توان اهمیت ویژه این مسأله در فقه و حقوق را درک نمود؛ این مهم تا حدی قابل توجه است که فقهای امامیه نیز همچون علمای دیگر مذاهب، نظراتی جهت رعایت قواعد و دستورات فقهی و حفظ اخلاق و شئون اسلامی

---

^۱ مجتبی رضازاده و احمد آشتیانی، نازایی و روش‌های درمان آن، ص ۹۶

ارائه نموده‌اند. فقه امامیه با برخورداری از اصل «اجتهاد» توانایی رویارویی با مسائل نوپیدا و رایة بهترین راه‌حل‌ها جهت رفع تردیدها و شبهات را داراست. «روش‌های باروری پزشکی» نیز یکی از مسائل نوین است که پیشرفت دانش پزشکی آن را به عرصه فقه و حقوق کشانده و از آنجا که قوانین و مقررات حقوقی ما ریشه در احکام مذهبی دارد، هیچ حقوقدان و اندیشمندی در دانش حقوق، نمی‌تواند بدون بهره‌مندی از این منبع عظیم، در جهت قانونی کردن چنین مسائل شبهه‌انگیزی گام بردارد، بلکه نخست باید فقیهان به ویژه فقهای مذهب امامیه جواز شرعی آن را تأیید و حکم وضعی آن را روشن ساخته، سپس حقوقدانان آن را به صورت ماده یا مواد قانونی درآورند. این مطالعه در صدد است که به محرمیت ناشی از باروری‌های پزشکی از منظر فقه خانواده و حقوق موضوعه ایران بپردازد.

۳. اهمیت و ضرورت

نگارش این پژوهش از این نظر ضروری است، که یکی از مسائل مبتلابه جامعه در عصر حاضر است. از سوی قواعد فقهی و مبانی حقوقی در این زمینه وجود دارد. بنابراین لازم است پژوهشگران و محققین علوم اسلامی زمینه بررسی موضوع محرمیت باروری پزشکی را از منظر فقه خانواده و حقوق موضوعه ایران فراهم آورد.

۴. اهداف پژوهش

هدف از این تحقیق آشنایی با نظر فقه امامیه و حقوق ایران در مورد با محرمیت‌های ناشی از باروری پزشکی به منظور انجام صحیح احکام شرعی مرتبط با این موضوع است.

۵. سؤالات پژوهش

سؤال اصلی

محرمیت‌های ناشی از باروری‌های پزشکی از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران چگونه

است؟

سؤالات فرعی

۱. در چه شرایطی فقه امامیه اجازه استفاده از روش‌های باروری پزشکی را می‌دهند؟

۲. قواعد، اصول، مبانی حقوقی در این زمینه چیست؟

۶. فرضیه‌ها

۱. در فقه امامیه و حقوق موضوعه مبانی، احکام و ماهیت محرمیت‌های ناشی از باروری‌های

پزشکی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. در صورتی که دستورات شرعی و قانونی مقرر، از سوی پزشکان و از سوی ذینفع رعایت

شود اجازه استفاده از روش‌های پزشکی داده شده است.

۳. قواعد و اصول حقوقی در این زمینه وجود دارد که باید مورد بررسی قرار بگیرد.

۷. پیشینه پژوهش

در این زمینه تحقیق و پژوهشی مستقل صورت نگرفته است اما در بین آثار و پژوهش‌هایی

که در موضوعات مرتبط با این موضوع صورت گرفته می‌توان مطالبی از محتوا آن‌ها از چند مورد

زیر همخوان با این موضوع یافت:

- شرایط و آثار نسب در باروری‌های غیر طبیعی پزشکی در فقه امامیه و حقوق ایران.

ملیحه مهرابی نیاسر

- باروری‌های مصنوعی و حکم فقهی آن. محمد یزدی

- باروری مصنوعی از دیدگاه حقوق اسلام. محمد حسن صادقی مقدم

- پیامدهای حقوقی باروری مصنوعی. سید علی علوی قزوین

- مقاله محرمیت‌های ناشی از باروری‌های پزشکی از منظر فقه و حقوق

- کتابی تحت عنوان مجموعه مقالات روش‌های نوین تولیدمثل انسانی

۸. روش تحقیق و گردآوری

این پژوهش از نوع نظری و از روش توصیفی _ تحلیلی استفاده گردیده است. ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای با استفاده از کتب موجود ومقالات معتبر علمی از این مراجع است.

۹. جنبه‌های جدید بودن و نوآوری طرح

هرچند موضوع باروری پزشکی در علم پزشکی دارای سابقه است، وهرچند درمبانی، احکام وقواعد فقهی موضوعاتی مرتبط بباروری وجود دارد اما تحقیق جامع ومنسجم در فقه وحقوق ایران تاکنون صورت نگرفته است و پرداختن به تحقیق حاضر از نظر فقهی وحقوقی کاری جدید محسوب می‌شود.

فصل اول مفاهیم و کلیات

۱-۱. مفهوم شناسی واژگان کلیدی

۱-۱-۱. محرمیت

عموم مردم از محرمیت تصور ناکافی و محدودی داشته و دیدگاه آنان در حد آشنایی با محارم و برقراری صیغه محرمیت جهت عقد ازدواج با غیر محارم محدود می‌گردد. اما محرمیت در فقه و حقوق بویژه زمانی که در مورد با درمان‌های پزشکی مطرح گردد، جلوه دیگری یافته و بسیار پیچیده می‌شود زیرا در این مرحله باید بررسی رابطه محرمیت بین کودک، والدین و اهداکنندگان اسپرم یا تخمک از منظر فقهی صورت پذیرد. ضروری است برای روشن شدن واژه محرمیت و درک بهتر نسبت به ابعاد مسأله فوق‌الذکر نگاهی دوباره و ورای دید عامه به مفهوم محرمیت صورت پذیرد و در این بخش از پژوهش معنای لغوی و اصطلاحی محرمیت بررسی گردد.

۱-۱-۱-۱. معنای لغوی محرمیت

محرم در لغت از ریشه حرم به معنای حرام قرار داده شده و جمع آن محارم است در لغت نامه دهخدا واژه محرمیت ایگونه بیان شده است: «[مَ رَ می ی] محرم بودن، حرام بودگی نکاح به سبب خویشی نزدیک.»^۲

۱-۱-۱-۲. معنای اصطلاحی محرمیت

محرمیت در اصطلاح فقه اسلامی شامل گروهی از خویشاوندان نزدیک نسبی و رضاعی

^۱ این منظور، لسان العرب، ذیل ماده حرم.

^۲ علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، ذیل ماده محرم.

هستند که ازدواج با آنها تا ابد حرام است مانند مادر، خواهر، خاله و عمه و دختربرادر و دخترخواهر اما نگاه به آنها جایز است^۱ به این معنی که محدوده حجابی که اسلام معین کرده (آن مقدار پوششی که نامحرم نمی‌تواند ببیند محرم می‌تواند ببیند) می‌تواند بین آنها رعایت نشود اما محدوده نگاه کردن محارم به هم تفاوت دارد مثلاً محدوده نگاه به همسر بامحدوده نگاه به خواهر فرق می‌کند که این مسئله مورد اتفاق مراجع تقلید است.

برطبق ماده ۱۰۴۵ قانون مدنی ایران هیچ کس نمی‌تواند با پدر و اجداد و مادر وجدات هر قدر بالا روند و همچنین با اولاد هر قدر پایین رود و برادر و خواهر و اولاد آنها هر قدر پایین رود و همچنین عمات و خالات خود و عمات و خالات پدر و مادر و اجداد وجدات ازدواج کند و همچنین طبق ماده ۱۰۴۶ قانون مدنی قرابت رضاعی از حیث حرمت نکاح در حکم قرابت نسبی است.

۱-۱-۱-۳. انواع محرمیت

می‌توان گفت برای روشن شدن بعضی از مسائل محرمیت در مسأله باروری پزشکی در مباحث آینده، نیازمند این هستیم که انواع راه‌های محرمیت را بشناسیم و تعریف هر کدام از این راه‌های محرمیت را بدانیم به همین جهت در این قسمت بر آن شدیم تا انواع محرمیت را نام ببریم و هر کدام را تعریف کنیم: محرمیت از سه طریق ایجاد می‌شود؛ ۱. محرمیت نسبی ۲. محرمیت رضاعی ۳. محرمیت سببی (مصاهره).

محرمیت نسبی

کسانی هستند که به واسطه رابطه خونی یا نسبی بر مرد حرام هستند این دسته از محارم را قرآن در آیه ۲۳ سوره نساء بیان کرده است. ماده ۱۰۴۵ قانون مدنی مزایق قرآن محارم را نام

^۱حسن بن یوسف بن مطهر اسدی علامه حلی، تذکرة الفقهاء (ط - القدیمة)، چاپ اول، (قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، ۱۳۸۸ هـ ق) ج ۱، ص ۳۵۲.

برده است.

محرمیت رضاعی

آن دسته از افرادی می‌باشند که به واسطه شیر و با توجه به شرایطی که بعد به آن‌ها اشاره می‌کنیم به هم محرم می‌شوند و ازدواج بین آن‌ها حرام ابدی می‌شود. در حقیقت آنچه به واسطه نسب حرام می‌شود به واسطه رضاع هم حرام می‌شود.

محرمیت سببی

محرمیتی است که به واسطه ازدواج بین دو نفر در بین سایر خویشاوندان ایجاد می‌شود و ازدواج بین آن‌ها (زوجین و اقاربشان) حرام ابد می‌شود.

۱-۱-۲. تلقیح مصنوعی

می‌توان گفت تلقیح مصنوعی روشی برای درمان نازایی است که در عصر حاضر به وجود آمده است برای درک بهتر این مسأله لازم است خود واژه تلقیح مصنوعی را هم از نظر اصطلاحی و هم از نظر لغوی تعریف نمود تا مباحث آینده برای خوانندگان این پژوهش میسر گردد.

۱-۱-۲-۱. تعریف لغوی تلقیح مصنوعی

«تلقیح» در لغت از باب تفعیل و ثلاثی مجرد آن لَقَّحَ است و به معنای آبستن شدن جنس جنس ماده است و در دیدگاه اهل لغت «لَقَّحَ» به معنا آبستن کردن جنس جنس ماده معنا شده. ^۱ کلمه «لِقَاح» و «لِقَاح» به معنای «ماء الفحل»، یعنی مایع و آب نرینه است. ^۲ استعمال کردن «لَقَّحَ» نه تنها در مورد گیاه و حیوان به کار رفته، بلکه در مورد ابرهم استعمال شده است. در این

---

^۱ «أَلْقَحَ الْفَحْلُ النَّاقَةَ الْفَاحًا، أَيْ أَحْبَلَهَا فَلَقَّحَتْ بِالْوَلَدِ» (سعید خوری شرتونی، اقرب الموارد، ج ۲، ص ۱۵۳) و «لَقَّحَتِ النَّاقَةُ أَوِ الْمَرَأَةَ، أَيْ قَبِلَتْ اللَّقَاحَ أَوْ حَمَلَتْ» (لويس معلوف، المنجد ذیل ماده أَلْقَحَ) برای مطالعه بیش تر، ر.ک: لغت نامه دهخدا: ذیل ماده أَلْقَحَ.

^۲ «لَقَّحَ، اللَّقَاحُ، أَيْ اسْمُ مَاءِ الْفَحْلِ مِنَ الْإِبِلِ وَالْخَيْلِ أَوْ غَيْرِهِمَا» ابن منظور، لسان العرب، ج ۲، ص ۵۷۹.

زمینه می‌توان به آیه قرآن استناد کرد: «وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْشَقِينَا كُومَهُ»^۱ بنابر یک تفسیر و احتمال لغت هم موید آن است: «لَقَحَ النَّخْلَ: أَبْرَهُ، أَى وَضَعَ طَلْعَ الذَّكُورِ فِي الْأُنْثَى»^۲. بنابراین، ماده «تلقیح» به‌طور کلی و بدون هیچ قیدی بر «آبستن کردن» دلالت می‌کند. شاهد بر این ادعا، تعبیر برخی از کتاب‌های اهل لغت است که می‌خواهند بین معنای حقیقی و مجازی لغت تفاوت قائل شوند، مثل «معجم مقاییس اللغة». این کتاب تصریح می‌کند که ماده «لقح» بر مطلق و کلی «آبستن کردن جنس ماده توسط جنس نر را» دلالت می‌کند (لقح: یدل علی احوال ذکر لآنشی ثم یقاس علیه ما یُشبهه). اگر معنای حقیقی غیر از این وجود می‌داشت، باید ذکر می‌کرد و عدم ذکر آن دلیل بر این است که «لقح» چنان که در مورد «ماء‌الابل» استعمال می‌شود، در مورد «ماء‌الذکر من الانسان» هم حقیقی است.^۳

۱-۱-۲. معنای اصطلاحی تلقیح مصنوعی

باروری پزشکی و تلقیح مصنوعی از دیدگاه پزشکی اصطلاحاتی اند که برای تولیدمثل انسانی با روش‌ها و ابزار پزشکی به کار می‌رود. معنای اصطلاحی این واژه‌ها از معنای لغوی آن‌ها دور نیست. لقاح مصنوعی، آبستن شدن زن به وسیله ابزار پزشکی و تلقیح مصنوعی، آبستن کردن زن با ابزار پزشکی بدون اینکه بین زن و مرد مقاربتی یا نزدیکی صورت گیرد و یا اینکه نیاز به عمل فیزیکی مرد باشد.

^۱سوره حجر، آیه ۲۲

^۲لویس معلوف، همان.

^۳محمد رضا رضانیا معلم، باروری پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق، چاپ اول، (قم: بوستان کتاب انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳)، ص ۲۶.

۱-۱-۳. فقه

با توجه به اینکه در برخی موارد میان تعاریف لغوی و اصطلاحی واژگان تفاوت‌های وجود دارد ضروری است قبل از ورود به بحث موردنظر معنای فقه از منظر فرهنگ لغت و دانش فقه موردبررسی قرار گیرد.

۱-۱-۳-۱. تعریف لغوی فقه

در نگاه بدوی و مراجعه ابتدایی به کلمات و تعبیرات کثیری از اهل لغت، به نظر می‌رسد که «فقه» به معنای مطلق فهم است. از تعبیراتی نظیر گفته‌های ذیل چنین استفاده‌ای می‌شود:

۱ - «الفقه، الفهم. قال اعرابی عیسی بن عمر: شهوت علیک بالفقه»

۲ - «الفقه، فهم الشیء»

۳ - «الفقه، بالكسر العلم بالشیء، والفهم له والفتة له»^۱

لیکن با تأمل نگاهی مجدد، بخصوص به عبارت لغویانی که در مقام تعیین تفاوت‌های ظریف بین واژگان متشابه برآمده‌اند و فروق اللغه را تدوین کردند، به این نتیجه می‌رسیم که «فقه» در لغت مطلق فهم نیست، بلکه موشکافی و ریزبینی و فهم دقیق را «فقه» گویند و همچنین کتب لغت دیگری وجود دارد که در تفسیر واژه فقه تصریح می‌کنند که «فقه» به معنای مطلق آگاهی و درک نیست، بلکه با نوعی استنتاج، تعمق، تأمل و شکافتن کلام همراه است^۲:

الف. راغب که به تعبیر بعضی از صاحب‌نظران، لغوی تیزچنگی دریافتن معنای اصلی و دقیق است، می‌گوید: «فقه آن است که انسان با استنتاج از معلومات و قضایای بالفعل و موجود، به مجهولی دست یازد.» «الفقه هو التوصل الی علم غائبٍ بعلمٍ شاهدٍ.» مفردات راغب، ماده «فقه»

^۱ احمد قدسی، «واژه‌شناسی فقه لغت، قرآن و حدیث از دیدگاه فریقین»، پژوهشنامه حکمت اسلامی، ۴(بهار و تابستان ۱۳۸۴)، ۹۹-۱۲۰، ص ۱۰۱.

^۲ همان

ب. ابو هلال عسکری در الفروق اللغویة می نویسد: «فقه آن است که انسان با دقت و تأمل، پی به مقتضای کلام ببرد؛ لذا به کسی که مخاطب شماست، می گوید: «تفقه ما أقوله؛ یعنی در آنچه می گویم تأمل کن تا بر آن واقف شود.»

ج. ابن اثیر می نویسد: «فقه در اصل به معنای فهم است و از شکافتن و گشودن مشتق شده است.»

د. هروی می گوید: «معنای حقیقی فقه، شکافتن و گشودن است و فقیه کسی است که کلام را می شکافد.»

همچنین در کتاب آشنایی ابواب فقهی گفته شده که فقه در لغت، دانستن و فهمیدن است، به معنای درک کردن چیزهای مخفی آمده. کلمه فقه در قرآن کریم به معنای تدبیر، تعمق و فهم عمیق به کاررفته، چنانچه در آیه ۱۲۲ سوره توبه می فرماید: «وَ مَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ. چرا از هر گروهی از آنان طایفه ای کوچ نمی کند تا در دین (و معارف و احکام اسلام) آگاهی یابند و به هنگام بازگشت به سوی قوم خود، آن ها را بیم دهد؟ شاید (از مخالفت فرمان پروردگار) بترسند و خودداری کنند.»^۱ همین مفهوم گسترده برای فقه، در روایات نیز به چشم می خورد. به عنوان نمونه، امام صادق صلوات الله علیه می فرماید: «إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا فَقَهَّهُ فِي الدِّينِ؛ هر گاه خداوند خیر و سعادت بنده ای را بخواهد او را در دین، بصیر و آگاه می گرداند.»^۲ بنابراین، «فقه» در لسان قرآن کریم و روایات اسلامی، مفهومی گسترده دارد و عبارت از شناختی عمیق و وسیع نسبت به همه معارف دینی و دستورهای اسلامی است و به بخش خاصی اختصاص ندارد.^۳

^۱سوره توبه، آیه ۱۲۲.

^۲ محمد بن یعقوب کلینی، الکافی (الإسلامية)، چاپ چهارم، (تهران، دار الکتب الإسلامية، ۱۴۰۷ ه.ق.)، ج ۱، ص ۳۲.

^۳سایت اندیشه قم، تاریخ/۸/۹/۱۳۹۵ به این سایت مراجعه شده.